

Danske Bankprojekter fra Tiden før Kurantbankens

Cand. mag. Axel Nielsen

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/nto/nto_3rk-PDF/nto_3rk_0011_91179.pdf

pdf genereret den : 24-1-2006

Danske Bankprojekter fra Tiden før Kurantbankens Oprettelse.*)

Af

Cand. mag. Axel Nielsen.

Naar man læser de almindelig brugte Fremstillinger af Danmarks Bankhistorie, faar man det Indtryk, at denne begynder med Kurantbanken, hvad der jo ogsaa i og for sig er rigtigt. Undersøgelser i Arkiverne have imidlertid vist, at Bankvæsenet herhjemme har en Slags Forhistorie i de Bankprojekter, som ere fremsatte endogsaa adskillige Aar før Kurantbankens Oprettelse. Om disse Projekter er det, at der skal tales i det følgende, ligesom det skal forsøges kortfattet at sammenligne disse med de allerede da bestaaende Banker i fremmede Lande. Nogen Sammenhæng mellem Projekterne indbyrdes vil man derimod forgæves lede om.

Medens de norditalienske Banker ikke have sat sig noget Spor i Danmark, var dette derimod Tilfældet med den Girobank, der i 1609 oprettedes i Amsterdam, og hvis Virkemaade er noksom bekendt. Den synes at have vakt Opsigt rundt om i Verden. Og det var

*) For den gode Hjælp, Hr. Assistent i Rigsarkivet, cand. polit. West har ydet mig, bringer jeg her min Tak.

Danske Bankprojekter fra Tiden før Kurantbankens Oprettelse.*)

Af

Cand. mag. Axel Nielsen.

Naar man læser de almindelig brugte Fremstillinger af Danmarks Bankhistorie, faar man det Indtryk, at denne begynder med Kurantbanken, hvad der jo ogsaa i og for sig er rigtigt. Undersøgelser i Arkiverne have imidlertid vist, at Bankvæsenet herhjemme har en Slags Forhistorie i de Bankprojekter, som ere fremsatte endogsaa adskillige Aar før Kurantbankens Oprettelse. Om disse Projekter er det, at der skal tales i det følgende, ligesom det skal forsøges kortfattet at sammenligne disse med de allerede da bestaaende Banker i fremmede Lande. Nogen Sammenhæng mellem Projekterne indbyrdes vil man derimod forgæves lede om.

Medens de norditalienske Banker ikke have sat sig noget Spor i Danmark, var dette derimod Tilfældet med den Girobank, der i 1609 oprettedes i Amsterdam, og hvis Virkemaade er noksom bekendt. Den synes at have vakt Opsigt rundt om i Verden. Og det var

*) For den gode Hjælp, Hr. Assistent i Rigsarkivet, cand. polit. West har ydet mig, bringer jeg her min Tak.

i og for sig kun naturligt. Den Trang, Købmanden havde til en Bank i Amsterdam, havde han ogsaa andre Steder, hvor forskellige Landes Mønter, ofte stærkt beklippede og slidte, mødtes for at veksles mod hinanden. Banken fandt derfor, praktisk indrettet for sin Tid som den var, allerede i 1616 i Middelburg og i 1619 i Hamborg tro Efterligning i de paa disse Steder oprettede Banker. At Hamborgerbanken endog i de fleste Enkeltheder blev en ligefrem Kopi af Amsterdams Bank, skyldes vistnok den stærke Indvandring af Nederlændere til Hamborg paa denne Tid*). — Ogsaa til København ere Nederlændere da komne, og det er sandsynligvis disse, det skyldes, at Chr. IV i 1624 (18. Februar) gav Koncession paa Oprettelsen af en Bank her i København, ligesom det formodentlig ogsaa var Nederlændere, som fik denne Tilladelse. Bevillingen blev givet til Abraham v. Tongelo**) og »Medconsorter« og lød paa, at de maatte holde »rigtige wexell, lone, betale og anden kiøbmandz bencke***). Med disse vide Udtryk var det Meningen at overlade til de i Banken interesserede nærmere at fastslaa dens Forretningsomraade. Med Tongelos Ansøgning fulgte en Afskrift af Senats Dekret af 8. Januar 1621 angaaende den hamborgske Banks Ordning†); af disse to

*) Jfr. Ad. Soetbeer: Die Hamburger Bank 1619—1866. (Vierteljahrschrift für Volkswirtschaft etc. 1866. III pag. 23).

**) Schlegel mener, at Tongelo (ogsaa kaldet: Tongelow og Thungelen) var en Nederlænder, der havde nedsat sig her (jfr. Schlegels tyske Oversættelse af Slangé: Chr. d. 4des Historie III pag. 239).

***) Sjæll. Reg. Nr. 17, fol. 456; aftrykt i Københavns Diplomatarium II pag. 763.

†) Begge Dele mellem: Indkomne Breve til Danske Kancelli 1625. Sammen med disse 2 Dokumenter er lagt et tredje, der ganske

Dokumenter tilsammen ses det, at det da har været paatænkt at indrette en Bank herhjemme efter nord-europæisk Mønster, særlig vel efter hamborgsk. Dette bekræftes yderligere ved, at der som Grund for Bankens Oprettelse anføres, at man derved vilde kunne faa en fast Pengeordning her i Landet, eller, som det hedder, »vmb richtige bezhalung in alle chauffmanshändel wie die sein mugen zu halten«. Det er altsaa den samme Aarsag som andetsteds, der her gør sig gældende, nemlig de forvirrede Pengeforhold, idet der paa denne Tid kurserede store Mængder tyske og nederlandske Mønter herhjemme (se saaledes: Møntkabinettets Fund-protokol), ligesom vore egne Mønter stadig vare Genstand for Forandring. At der derfor da kom en Bevægelse op herhjemme for at forbedre og lette Omsætningsforholdene, er naturligt. Ogsaa i andre Retninger viser denne Bestræbelse sig, idet jo Børsen netop paa denne Tid blev bygget, ligesom der i 1624 for første Gang ansattes en Møntmester for kongelig Regning (Nicolaus Schwabe)*). Men et Spørgsmaal vilde det dog have været, om Banken, hvis den var bleven

vist ogsaa vedrører Oprettelsen af en Vekselbank, men som dog utvivlsomt ikke angaar Tongelos Projekt. Dette noget tvivlsomme Dokument synes at være forfattet af en Jøde i de første Aartier af det 17de Aarhundrede, muligvis noget senere, paa Forlangende af Statholderen i Hertugdømmerne, men frembyder iøvrigt ingen Interesse, i Særdeleshed da det synes, at Koncessionen kun er søgt for Forslagsstilleren selv og hans Arvinger, altsaa nærmest en Tilladelse til at være Bankier. Som Eksempel paa Forslagets Kvalitet kan anføres, at det foreslaas, at Kongen ikke skulde kunne trække mere end 20,000 Rdlr. ad Gangen paa Banken, adelige ikke mere end 2000 Rdlr.!

*) Jfr. L. Prætorius: Beskriv. over danske Mønter og Medaill. i den kgl. Samling. 1ste Part. pag. XXII.

oprettet*), vilde have faaet Forretning nok til at eksistere.

Den faste Pengeordning skulde opnaas ved, at Øvrigheden for fuldvægtige Mønter fastsatte Kursen, efter hvilken Banken skulde modtage dem, medens de ufuldvægtige af Banken skulde modtages efter Vægt, altsaa fuldstændig efter det almindelig brugte System**). Banken skulde naturligvis være en Girobank, og Fordelene herved har Tongelo fuldstændig haft Øjet aabent for. Denne Bank maatte lige saa lidt som de andre da eksisterende nordeuropæiske Banker give Kassekredit, og ogsaa her tænktes Øvrigheden at skulle være Borgen for de deponerede Penge. Ligesom Hamborgerbanken, der ved Mandat af 20. November 1619 havde faaet en Laanbank knyttet til den allerede bestaaende Vekselbank, idet man fra da af mod en Rente af $6\frac{1}{4}$ 0/0 pro anno kunde laane paa Guld og Sølv som haandfaaet Pant***), skulde Banken her ogsaa have Tilladelse til at yde saadanne Laan. Derimod skulde den københavnske Bank, i Modsætning til den nys omtalte, staa aaben baade for Indlændinge og Ud­lændinge, ligesom den ogsaa skulde kunne give Laan i faste Ejendomme paa længere Tid. Det var vistnok Tongelos Mening, at alle Veksler, uden Hensyn til deres Størrelse, skulde gaa igennem Banken.

*) Hvad den næppe er bleven, jfr. Schlegel: Danmarks og Hertugdømmernes Statsret. I, pag. 378. Anm. og Carl Bruun: København, I pag. 559.

**) Jfr. her og i det følgende for de nederlandske Bankers Vedkommende: W. C. Mees: Proeve eener Geschiedenis van het Bankwesen in Nederland, Rotterdam 1838.

***) Jfr. L. v. Halle: Die Hamburger Giro-Bank und ihr Ausgang, Berlin 1891, pag. 4.

At Koncessionen sandsynligvis ikke udnyttedes er allerede nævnt.

Schlegel omtaler (Danmarks og Hertugdømmernes Statsret I pag. 178—79 og 378 Anm.), at man omkring 1660 havde til Hensigt at faa en Bank oprettet her i Danmark og henviser i saa Henseende til, at Provisional-Ordonnancen af 4. November 1660*) nævner, at Rigsdrostens Kollegium bl. a. skulde tage Oprettelsen af »Banker for Handelen« under Overvejelse. Han slutter derfor, at Regeringen havde taget en Banks Indrettelse i Danmark i Betænkning. Imidlertid maa Provisional-Ordonnancen anses for et blot og bart Projekt, som aldrig kom til at virke**), og i Instruksen for Rigsdrostens Kollegium (18. Nvbr. s. A.) genfindes ikke Udtryk som »Banker for Handelen« ell. lign. Det har vel saaledes kun været en løst henkastet Tanke af Udarbejderen af Provisional-Ordonnancen, noget egentlig Maal har han næppe tilsigtet. I det mindste kendes der intet Projekt om en Bank paa denne Tid, ja, først i Aar 1700 træffer man paa et saadant.***) — I Mellemtiden var der i Udlandet kommet noget væsentlig nyt frem paa Bankvæsenets Omraade, idet Kreditbanken og Banksedlen

*) Findes trykt i *Dankier og Kretz: Love og Forordninger. Supplement.*

**) Se Chr. Bruun: *Enevældens Indførelse i Danmark 1660.* (Hist. Tidsskrift 5 R. 2 B. pag. 654 ff.).

***) Dog kan det her bemærkes, at den Pansætningsmaade, der anvendtes i Hamborgs Bank -- denne nævnes udtrykkelig som Mønster — ogsaa er kommet til Anvendelse her i Landet, ganske vist kun ved et Assistenshus; se saaledes Privilegiet for Gabriel Gometz, Søn Alraham G. og Konsorter af 26. Juli 1664 (Tyske Kancellis Patenter fol. 136 ff.) paa at genoprette en »Lombard« i Glückstadt, som allerede G. G.'s Broder, Caspar G., i 1642 havde faaet Privilegium paa. Denne første »Lombard« var bleven ødelagt af Svenskerne under deres Fremtrængen til Kongeriget.

var bleven indført ved Oprettelsen af den Palmstruckske og den engelske Bank. I det samme Tidsrum havde Bankerne vundet overdentlig Udbredelse, saa at der i Europa c. 1700 fandtes 25 Institutioner, der kaldte sig Banker.

Fra denne Tid af er Kravet om Oprettelsen af en Bank herhjemme gentagne Gange kommen frem, endog saa med meget kort Tids Mellemlum. Som allerede nævnt indledes denne Række Bankprojekter i Aaret 1700. Planen fremsattes af den bergensiske Købmand, Jørgen Thormøhlen, Kommercedirektør i Norge. Han var en meget energisk Købmand; han sendte saaledes Skib til Guineakysten, havde 1690—1700 overtaget St. Thomas og Handelen paa samme af det vestindiske Kompagni, tog virksom Del i Grønlandsfarten og havde i Bergen oprettet 2 af de derværende 3 »Manufakturer«, nemlig et Saltbrænderi og et Sæbesyderi. *) Ved disse udstrakte Handelsforbindelser er han utvivlsomt bleven bekendt med de daværende Bankers Indretning, vel ogsaa gennem sin Svigersøn, Claus Fasting, som havde været i England omkring den Tid, hvor Bank of England blev oprettet **). Med de i Følge Forord. af 22. Juni 1695 udstedte »Controlsedler«, som skulde kursere i det nordenfjeldske Norge, stod han i nær Berøring ***), og dette Forhold har vel ogsaa givet ham Impulser til at tænke nærmere over Banksedlers og Seddelpenges

*) Jfr. om hans Liv og Virksomhed nærmere Sagen og Foss: Bergens Beskrivelse pag. 682 og 683, samt Fasting: Bergens Beskrivelse i N. Nicolaysen: Norske Magasin III pag. 34 og 68.

**) Jfr. Hilbrandt Meyers Indledning til Fasting: Bergens Beskrivelse i N. Nicolaysen: Norske Magasin III pag. 16.

***) Jfr. herom: O. Andersen: Meddelelser om ældre danske og norske Seddelpenge før 1736. Kbhvn. 1893 pag. 6 ff.

Anvendelse i Omsætningen. Thi det synes at fremgaa af Thormøhlens Projekt og de dette ledsagende Memorialer, at Hovedsagen for ham har været at faa Banksedlen indført, medens de Fordele, en Bank paa anden Maade formaar at yde, ere traadte mere i anden Linje for ham*).

Hans Projekt gaar altsaa ud paa at faa oprettet en Seddelbank i København, men er desværre ikke rigtig gennemarbejdet**), og man kan ikke godt lade være med, selv med Forfatterens umiskendelige Dygtighed in mente, at stadfæste Ordet: Projektmager om ham***). Det var utvivlsomt heldigt, at Projektet ikke gennemførtes. Som Grund til at ønske Banksedlen indført, anfører han, at »Commerciens og Negotiens« derved vilde have »sin ubehindrede Løb og Gang«; dette maa sandsynligvis opfattes, som om han ved Banksedlen haabede at afhjælpe en da bestaaende Pengetrang. Sedlernes Udseende beskrives saaledes:

»Samme authoriserede Banqvo-Sedler skall blive trøgt i nedenstaaende trøgte Form, først med vort (o: Kongens) Potrait, trøgt i Lack, vort danske og norske Waaben og Sifter udi Sort, iligemaade Kjøbenhavns, Nyborgs, Christianias, Bergens, Trundhjems, Haderslebens, Ribers og Reensborgs Waaben, som herpaa er trøgt udi sort. Banqvo-Sedler skulde underskrives af 4 med deris Navne underskrevne og udi rødt Lack

*) Se angaaende dette Projekt: Protokol over Kommissioner i Raadstuen for Slottet (Dec. 1700) og Bilagene hertil.

**) Dette kunde synes saa meget mærkeligere, som Hilbrandt Meyer l. c. pag. 17 henlægger Planens Opstaaen til 1698, medens den først naaede Kongen i Aar 1700, men det beror maaske paa en Fejltagelse hos Hilbrandt Meyer.

***) Jfr. Yngvar Nielsen: Bergen pag. 431.

med deres Signetter forseglet, og udi Banqvo-Sedler den Summa, som de skall gjelde i sat og nommererit og uden paa i lige Maade nommererit og Summa paasat.«

Af den »nedenstaaende trøgte Form« ser man, at Sedlerne skulde bære følgende Tekst:

«Denne authoriserede Banqvo-Seddel skal validere i vore Riger og Lande for Eet Hundrede Rixdaller i Told og Contributier, Handel og Vandel som Rede Penge udi Kroner. Hafnia. Ao. 1700.«

Den Bestemmelse, at Sedlerne skulde bære Lak-Segl, vilde i høj Grad have hæmmet deres Omløb, og mærkeligt er det, at Thormøhlen ikke har tænkt paa Voksseglet, som allerede den Palmstruckske Bank havde indført. Sedlerne skulde altsaa gaa i Danmark, Norge og Hertugdømmerne i alle Omsætninger lige med Mønt; kun til Betaling af Konsumtionen maatte de ikke anvendes, en Bestemmelse, som, hvis den var traadt i Kraft, i høj Grad vilde have skadet Sedlerne, idet den utvivlsomt var bleven og maatte blive opfattet som en Mistillid, vist Banken fra Statens Side.

Angaaende selve Seddelømløbet ønskede Thormøhlen følgende fastsat. Var en Seddel bleven revet i Stykker, skulde man kunne indlevere den paa den nærmeste Amtstue og uden nogen Omkostning modtage en anden. Var man bange for at have faaet en falsk Seddel, kunde man henvende sig til Byfogden i Købstæderne, Præsten eller Herredsfogden paa Landet for at faa Sedlen sammenlignet med den ægte Seddel, som disse Personer skulde være i Besiddelse af. Den største Fare for Forfalskning, nemlig den med Tal skrevne og ikke trykte paalydende Sum, synes først Erfaringen fra Sedlerne fra 1713 at maatte lære Folk, uagtet de

Sedler, den Palmstruckske Bank udstedte, havde paa-trykt Beløb. Hvor store og hvor smaa Summer Sedlerne skyldte lyde paa, faar man ikke at vide, men over 200 Rdlr. skulde de ikke være. Naar Sedlen nemlig lød paa 200 Rdlr. og derover, ophørte den faktisk at være en Bankseddel, idet der nemlig da neden under Sedlen skulde hænge et Stykke Papir, hvorpaa de forskellige Ihændehavere skulde skrive deres Navne, naar de gav Sedlen fra sig. Men herved ophørte Karakteren af Bankseddel, og Thormøhlen synes ogsaa at have haft Øjet aabent herfor, idet han etsteds kalder saadanne Sedler: Tratter. Endnu mere ses dette Udtryks Rigtighed af, at man, i Tilfælde af Forfalskning af Sedlen, kunde søge sin Formand.

Banken skulde have Møntningsret, ligesom senere Kurantbanken fik. Sedlerne skulde være indløselige; dog maatte man i Tilfælde af, at Indløsning blev forlangt, finde sig i et Fradrag af 1 $\%$, og for at tvinge Banksedlen ud i Omsætningen ønskede Thormøhlen oprettet et »General Compagni«, der væsentligst skulde beskæftige sig med Handelsforetagender. Det skulde saaledes have Saltmonopol og Grønlandsfarten (»al Negotie«), men desuden skulde det udlaane mod Pant i faste Ejendomme, særlig Landejendomme. Ogsaa Fiskeriet, Bjærgværksdriften og Skovbruget skulde dette Kompagni tage sig af, ligesom det skulde kolonisere Finmarken. Til hele dette store Værk mente Thormøhlen, at en Kapital fra Kongen paa c. 70,000 Rdlr. vilde være tilstrækkelig. Det var naturligt nok, at Kommissionen fraraadede dette Projekt, nærmest fordi den mente, at man maatte have 4 à 5 Tdr. Guld for at gennemføre det, og dem var der ingen Sandsynlighed

for at tilvejebringe, ligesom den var bange for at svække Landets Kredit i Udlandet. Projektet synes nærmest at være strandet paa det sidste Skær, thi det første, at der ingen Sandsynlighed var for at faa 4 à 5 Tdr. Guld samlet, har vistnok næppe paa denne Tid været ganske rigtigt, idet der netop da var en overordentlig stor Udmøntning. Saaledes møntedes i København 1700 for 111,480 Rdlr. (heraf for 109,480 Rdlr. i 8-Skillinger, Resten i Kroner) og i 1701 for 151,663 Rdlr. (heraf for 100,114 Rdlr. i Kroner, Resten i 8-Skillinger, ligesom der ogsaa da er udmøntet i Norge og muligvis i Glückstadt. —

Allerede i 1702 træffer man igen paa et Bankprojekt, der dog ingen Forbindelse har med det foregaaende. Den, der fremsatte dette, var en Embedsmand, nemlig Johann Benedictus Wolters, Sekretær ved den kgl. polske og kurfyrstelige sachsiske Legation i Hamborg, og betegnende nok anmoder han om, at det ikke maa blive Købmænd, som komme til at bedømme hans Bankprojekt, idet han gør gældende, at disse vel evne at varetage deres private Interesser, men at regulere Handelen er en vanskelig Sag, som ikke enhver forstaar; ligeledes frygter han for, at Købmændene af Uforstand vil modsætte sig hans Projekt, særlig paa Grund af, at alle Veksler, der vare over et vist Beløb, skulde gaa gennem Banken. Dette hans Ønske blev der ogsaa taget Hensyn til, idet Projektet overgaves Kristian Sehested, da Etatsraad og Oversekretær, til Undersøgelse.

Selve Projektet*) indeholder intet nyt, men er i

*) Kommercekollegiets Pakkesager Nr. 653 og Relations aus Hamburg 1702—04.

det væsentlige en Afskrift af Bankordningen i Amsterdam; Wolters ansaa nemlig denne Bank for bedre end den hamborgske, der, medens der stadig (c. 50 Gange) var bleven rettet paa Amsterdamberbanken, endnu var i sin oprindelige Form. Banken, der skulde føre Navnet »Dänische National und Wexel Banco«, skulde altsaa væsentlig være en Giro- og Laanebank. Ligesom i Amsterdam og Hamborg skulde der her være en bestemt Grænse for, hvor smaa Beløb man maatte indsætte og girere; alle Veksler skulde efter det gængse Mønster, naar de havde en vis Størrelse, her 300 M. Lybsk, rettes paa Banken og betales i Bancopenge; Bankens Bestyrelse skulde være sammensat af Købmænd og Øvrighedspersoner, kort sagt, med enkelte smaa Forandringer en ren og skær Kopi af det i Nordeuropa kendte Bankmønster. Som noget nyt her i Landet fremtræder det vel ikke, idet jo Tongelos Projekt havde samme Maal; derimod hævder Wolters i Modsætning til de tidligere Bankprojekter herhjemme stærkt, at Banken kun maa laane Kongen Penge under samme Betingelser som sine øvrige Kunder, og at Kongen maa love ikke at ville forandre Bankens Privilegier, en Bestemmelse, som gaar igen i de senere Bankprojekter, men som maaske har været Aarsag til, at disse ikke blev til Virkelighed.

Foruden at fremsætte selve Projektet undersøger Wolters ogsaa dets Mulighed her hjemme. Han bygger Haabet om dets heldige Gennemførelse særlig derpaa, at København har en overordentlig gunstig Beliggenhed for at blive Stabel for hele Østersø- og Vesterhavsfarten, hvad der vilde lettes betydelig ved en Banks Oprettelse. Denne overordentlig fornuftige Tanke led-

sager Forfatteren med en for vor Tid temmelig fantastisk Beregning over Pengeomløbet i København, for deraf at slutte, at der vilde være tilstrækkelig Forretning for den nye Bank.*)

Hvad selve Projektets Skæbne angaar, ved man kun det, at det ikke gennemførtes; hvorfor, vides ikke.

Da Politi- og Kommercekollegiet blev oprettet i 1704 (26. Januar), udtaltes det fra Regeringens Side, at Kollegiet skulde have sin Opmærksomhed henvendt paa det, som kunde hjælpe til Kommerciens og Kreditens Forbedring, og hvad enten det nu er denne direkte Opfordring til at gavne Krediten eller ej, nok er det, at allerede d. 14. og 21. April samme Aar tog Kollegiet Spørgsmaalet om at faa »en publique Credit« indrettet her i København under Overvejelse. Den sidstnævnte Dag oplæstes endog et Projekt herom af Etatsraad Niels Benzon**), men hverken selve Projektets Forfatter, Indhold eller videre Skæbne kendes.

I 1701 havde man faaet Landmilitsen oprettet, og i Overensstemmelse med Datidens Skatteprincip (Skuffesystemet), paalagde man nogen Tid efter en Skat til Militsens Mundering (Forord. af 9. Juli 1704). Skatten skulde kun opkræves én Gang, og af de Penge, som da kom ind, skulde der dannes et Fond (»en staaende

*) Han slutter saaledes: Tolden indbringer i København 80 à 100,000 Rdlr., den udgør gennemsnitlig 5 % af Varenes Værdi, hvorved der faas, at der aarlig indføres Varer for 20 Tdr. Guld; han antager, at Varerne ligge et halvt Aar, før de blive konsumerede, hvoraf følger, at der cirkulerer 10 Tdr. Guld i København.

**) Politi- og Kommercekollegiets Resolutions- eller Hovedprotokol (Raadstuearkivet).

Kapital*), af hvis aarlig indkommende Renter Udgiften til Militens Mundering skulde afholdes. Det gjaldt derfor for Regeringen om at finde en Maade, hvorpaa Pengene kunde anbringes godt og sikkert. Kommercekollegiet fik da Ordre*) til at tage disse Penges Anbringelsesmaade under Overvejelse, idet det dog samtidig omtaltes af Regeringen, at de kunde bruges »udi Commerciem imod nøjagtig og sufficient Caution eller mod Pant.« Efter at have overvejet Sagen, indstillede Kollegiet, at Pengene skulde anvendes til at betale Kongens og dennes Faders Gæld i Hertugdømmerne (sandsynligvis Gæld paa faste Ejendomme), og de herved sparede Renter skulde saa for Fremtiden indbetales fra Amtstuerne til den Direktion, som Landmilitens Mundering maatte komme til at ligge under. De Penge, som blev tilovers herefter, skulde anvendes til Handelen. Paa dette Punkt delte Kollegiets Mening sig, idet nogle af dets Medlemmer holdt paa, at disse Udlaan til Købmænd og Fabrikanter kunde foregaa gennem Regeringen, hvorved man vilde spare en Del til Administration, andre derimod, at man dog, hvis denne Fremgangsmaade blev valgt, maatte ansætte nye Betjente, og derfor kunde disse Udlaan ligesaa billigt og bedre ske gennem en Laanebank, der tillige kunde være Vekselbank, da saa Pengene ogsaa kunde anvendes i løbende Veksler. Man var dog klar over, at Maalet kun kunde naas, naar ogsaa private vilde være villige til at indsætte egne og betroede, f. Eks. Skolers, Kirkers, fattiges og umyndiges Midler i Banken, ligesom man ikke straks maatte vente et godt Resultat

*) 3. Oktober 1704. Rentekammerets Ekspeditionsprotokol.

af en saadan Bank, da denne var ukendt her. For at faa Folk til at indsætte Penge i Banken, ansaa Kollegiet det for afgjort, at der maatte gives Tilsagn af Kongen om, at han og hans Efterfølgere ikke vilde forandre den engang bestaaende Bankordning. Men da et saadant Tilsagn dog ikke vilde kunne binde Kongens enevældige Successorer som en Ting, »der ey stod siiden at redressere«, ansaa Kollegiet det ikke for betimeligt at tænke mere paa en Banks Oprettelse.*)

Det, der ved denne Kollegiets Betænkning særlig synes at have interesseret Regeringen, var Tanken om en Banks Oprettelse, saa at det endog hedder i den kongelige Befaling til Kommercekollegiet om nærmere at udvikle og indsende Projekter angaaende en Bank**): Saasom vi efter andre vel funderede Rigers og Stæders Exempel, intet til vore kære og tro Undersaatters Opkomst, for at bringe Handelen og Manufakturernes i Stand, tjenligere eragter, end at »en publique Credit« eller Vexel- og Laane-Bank blev oprettet o. s. v. Og dog varede det 30 Aar, før den første Bank blev oprettet. Kollegiet tog da Sagen paa ny under Overvejelse***) og afgav Betænkning†) og Projekt, det bedst gennemarbejdede af samtlige Projekter.

Regeringen tænkte at anvende 200,000 Rdlr. som Kapital for Banken, idet den mente at kunne opnaa

*) 23. Jan. 1705. Kollegiets Missiveprotokol (Raadstuearkivet).

**) 24. Febr. 1705. Sjæll. Missive Nr. 54.

***) Denne Deliberation (P.- og K.-Kollegiets Resolutions- eller Hovedprotokol Marts 1705) giver paa Grund af sin Fyldighed (den fylder saaledes 50 Foliosider) et godt Indtryk af Embedsmænds og Købmænds Viden herhjemme om Bankvæsen.

†) 31. Marts 1705. Ligger ved Sjæll. Missive af 7. August 1705 Nr. 232.

en Rente af 5 $\%$, hvorved man efter 10 Aars Forløb i Rente og Rentes Rente vilde have indvundet 125,778 Rdlr., hvorfor man vilde kunne bekoste en ny Mundering til Landmilitsen. Allerede dette første Punkt kritiseres stærkt af Kollegiet, idet det hævdes, at Kapitalen vil være for lille (man mente, at Skatten vilde indbringe 500,000 Rdlr.), i Særdeleshed naar Banken skulde udstrække sin Virksomhed ogsaa til andre Handelssteder end København, hvad der havde været Kongens Mening. Kun én Deputeret havde den meget fornuftige Anskuelse, at Banken skulde begynde med en ringe Kapital, 40 à 50,000 Rdlr., men dette Raad toges der intet Hensyn til i Indstillingen til Kongen; det syntes maaske for smaatskaaret til at bydes en Enevoldskonge. Ligeledes vilde Regeringen efter Kollegiets Mening skuffes i sit Haab om en Rente af 5 $\%$, dels fordi den ikke svarede til de givne Markedsforhold, dels fordi man saa ikke vilde naa et af sine Maal, at fremhjælpe Handel og Industri. Der kom ogsaa, interessant nok, Planer frem indenfor Kollegiet om at gøre Banken til et Slags selvejende Institut, idet den skulde søge at danne et Fond af det mulige Overskud udover det Beløb, som var nødvendigt til Militsens Mundering.

Hvad nu selve det Projekt angaar, som udarbejdedes i denne Anledning, skulde Banken, som nævnt, være en Veksel- og Laanebank, for en stor Del efter det almindelig brugte Girobank-System. Det mindste Beløb, der saaledes maatte gireres, udtages eller indsættes, var 50 Slettedaler; det indsatte Beløb skulde ganske som paa andre Steder mindst én Nat have været i Banken, før man kunde disponere over det,

ligesom man naturligvis ikke maatte trække ud over sit Tilgodehavende. Offentlige Midler, umyndiges Penge o. lign. skulde indsættes i Banken. Alle Veksler paa over 50 Slettedaler skulde gaa gennem denne. Naar man indsatte et Beløb, skulde man kunne forlange »Bankveksler« udstedt af Banken, hvilke man kunde bruge til Betaling overalt i Riget, og hvorved Transporten af Penge betydelig vilde lettes. Disse Bankveksler skulde være trykte, og da tilmed skriftlig Transport af dem ikke var nødvendig, vilde de vel have fungeret paa samme Maade som Banksedler. Var et Beløb, man skulde modtage, over 100 Slettedaler, kunde man ikke vægre sig ved at modtage en Anvisning paa Banken. Kongen kunde ligesom andre laane mod sædvanlig Pant, dog skulde Laanet ikke kunne være større end Halvdelen af Bankens faste Fond, og kun saa stort, naar det kunde ske uden Skade for Banken. Styrelsen skulde dels bestaa af Embedsmænd, dels af Købmænd. Banken skulde have Lokale paa Børsen, hvor netop paa denne Tid Pladsen var rigelig*). Selve Lokalet skulde være paa 1ste Sal, medens der nedenunder i Stueetagen skulde indrettes Opbevaringsrum for de i Banken pantsatte Varer. Thi i Modsætning til f. Eks. Hamborgerbanken, der paa dette Tidspunkt kun maatte laane paa Guld og Sølv, skulde den københavnske Bank ogsaa kunne laane paa almindelige Købmandsvarer indtil $\frac{2}{3}$ af deres Værdi. — Omend saaledes selve Grundprincippet var taget fra Girobankerne

*) »Bag paa Børsen udi mod Christianshavn«, altsaa samme Sted, hvor senere Kurantbanken, efter en Tid at have været paa Charlottenborg, kom til Huse. Jfr. f. Eks. Pontoppidan: Den danske Atlas II pag. 153.

i Nederlandene og Hamborg, ser man dog, at der ogsaa er taget Hensyn til Erfaringerne fra andre Lande. Projektet blev ikke gennemført, men man vendte tilbage til den oprindelige Plan, at anbringe Pengene i Jordegods, ikke fordi Bankprojektet i og for sig ikke var godt, men fordi det antoges i Henhold til Kollegiets Betænkning, at Pengene, anvendte i en Bank, ikke vilde kunne give saa gode Renter som ved den endelig fastsatte Anvendelsesmaade. *)

I 1720 kom der igen Planer op om at oprette en Bank herhjemme. Forfatterens Navn kendes ikke, men selve Projektet findes endnu. **) Det angives at være fremkommet for at afhjælpe den da herskende Penge-mangel, som paa Grund af Misvækst herhjemme yderligere var bleven forstørret ved Pengeforsendelser til Udlandet. Iøvrigt angiver Forfatteren selv at have kendt Laws Tanker og Planer, og umuligt er det jo ikke, at det er disse, som har været Impulsen for Forfatteren. Det er saaledes en overordentlig stor Fordel, der loves Kongen af en saadan Bank, idet Kongen, uden at skyde nogen Kapital ind i Banken, dog vil have en meget stor og evig varende Indtægt af denne, da han af de fleste Penge, der gik gennem Banken, skulde have 6 $\frac{0}{100}$, af enkelte dog kun 3 $\frac{0}{100}$, men af mange endog 10 $\frac{0}{100}$. Dernæst vilde Kongen have en stor Fordel ved, at hans Undersaatters Kapitaler lagdes i hans Haand, uden at disse mærkede dette. Som man ser, vilde det have været en temmelig farlig Sag at faa en saadan Bank oprettet, og ogsaa

*) Danske Kancellis Suppliqueprotokol T. Nr. 41 og Sjæll. Miss. Nr. 232 til Kom. Koll. af 7. August 1705.

**) Kommercekollegiets Pakkesager Nr. 653.

i Henseende til selve Bankens Forretningsomraade har Forfatteren ikke ladet sig skræmme. Man skulde saaledes i Banken kunne laane mod Pant, ikke rede Penge, men »Vekselbreve«, udstedt paa en bestemt Sum, Tid og ikke paa Navn, mod $\frac{1}{2}$ % pr. Maaned. Disse Vekselbreve skulde saa kursere over alt og ogsaa modtages i de kgl. Kasser. Til den paa Vekselbrevet fastsatte Tid skulde dette saa kunne indløses, da Banken saa havde modtaget rede Penge, idet Udlaanet mod haandfaaet Pant kun skulde ydes for et Tidsrum, der var 1 Maaned à 6 Uger kortere end det derfor udstedte Vekselbrevs Løbetid, og saafremt Pantet ikke indløstes rettidigt, vilde der dog være Tid til at lade det bortauktionere. Vekselbrevet skulde dog ogsaa kunne diskonteres før den paalydende Frist mod en Diskonto af 1 % ell. 1 sk. pr. Rdlr. Vekselbrevene, eller Bankbrevene, som de ogsaa kaldes, skulde ikke lyde paa særlig høje Summer; der foreslaas saaledes saavel 50 som 10 Rdl. som Maksimum, og som Minimum 4 Rdl. Paa mere folkerige Steder i Landet — der nævnes saaledes 9 Byer — skulde der være 2 Mænd, der maatte udstede saadanne Vekselbreve, altsaa en Slags Filialer af Banken. Denne Haandpantsættelse af Varer har Forfatteren særlig lagt Vægt paa, og nævner saaledes Eksempler, der skulle vise denne Forretningsgrens Fordele for Publikum, som f. Eks. hvorledes en Mand med 490 Rdl. vil kunne købe og betale ved Hjælp af Banken for 1610 Rdl. Varer, og hvorledes man efter samme Fremgangsmaade vil kunne anlægge »blomstrende Manufakturer« her i Landet; for Faren ved denne Forretning har Forfatteren ikke haft Øje. Desuden skulde man kunne indsætte Penge i Banken, som saa udlaante

dem igen til en meget høj Rente (indtil 13 $\frac{0}{10}$). Den skulde ogsaa laane paa Jordegods. Kongen kunde gøre Regning paa 6 $\frac{0}{10}$ af alle igennem Banken gaaende Kapitaler, og da de rede Penge her i Landet ansloges til 3 Mill. Rdl., og Omsætningen i Banken til c. 50 Mill. Rdl. aarlig, vilde Kongen kunne have ligesaa meget i Indtægt af Banken, som Landets rede Penge udgjorde. Man behøvede ikke at være bange, at Banken skulde gaa fallit, da den altid i Pantet vilde have tilstrækkelig Sikkerhed. — Det kan ikke forundre, at Politi- og Kommercekollegiet i sin Skrivelse til Kongen angaaende dette Bankprojekt udtaler, at det finder en saadan Banks Indrettelse meget difficil, ligesom det er bange for, at Banken ikke vil have rede Penge til at indløse sine Sedler med, naar de blive præsenteret den; hvis dette blev Tilfældet, vilde Sedlerne tabe deres Kredit hos alle, hvad tidligere Tidens Erfaring havde vist.

Endelig fremkom der endnu, før Kurantbanken kom til Eksistens, et Bankprojekt i 1727, hvilket dog har mere Interesse her for Fuldstændighedens og Kuriositetens Skyld, end fordi dets Fremkomst virkelig har betydet noget.

Forslagsstillerne vare dennegang 3 i Tallet, nemlig: Chr. Freudenreich (født i Thüringen), Studiosus Nicolaus Emanuel Groth (f. i Holsten) og Johan Adrian Fischer (fra Nürnberg), der alle nylig (i 1727) vare komne her til Landet.*) De sige om sig selv, at

*) De udvistes i 1728 efter Københavns Brand; ved Anholdelse fandtes de i Besiddelse af et Projekt til at genoprette Handelsforbindelsen mellem København og Hamborg, der som bekendt paa denne Tid var delvis afbrudt. Jfr. O. Nielsens Udg. af Reiser: Ildebrandshistorie. København 1890 pag. 188—189.

de i næsten et helt Aar ikke har bestilt andet end at indhente Oplysning om Ting, der kunne have Interesse for deres Bankplan; men paa en saadan saglig Iver tyder deres Bankprojekt just ikke. Og naar man læser dette, vil man vist komme til at dele Politi- og Kommercekollegiets Opfattelse af Forslagsstillerne, idet dette udtaler, at disse vistnok kun havde til Hensigt med deres Bankplan, uden at gavne Landet, selv at vinde saa meget som muligt. Hvorledes Banken skulde være indrettet, hvilke Forretninger den skulde give sig af med, har været af mere underordnet Betydning for Forslagsstillerne; dog faar man at vide, at Kongen burde lade udgaa en Befaling, naar Banken herhjemme var oprettet, til alle danske Undersaatter om at trække deres Tilgodehavende ud af de udenlandske Banker og sætte det i den herværende. Dette Beløb anslaaes til 4 Mill. Rdlr., men hvorpaa dette støtter sig, vides ikke; dog var Beløbet vist alt for højt anslaaet. *) Banken skulde laane ud mod Pant og have en af Embedsmænd og Købmænd blandet Styrelse. Og hertil indskrænkes faktisk Oplysningerne om Bankens Indrettelse og Virksomhed. Hvorledes Banken skulde stiftes, og hvorledes dens Kapital skulde rejses, er derimod meget udførlig beskrevet, og Maaden er meget original. De 3 nævnte Personer foreslog nemlig, at de Jøder, der kun opholdt sig her i Kongens Riger og Lande, skulde inden en vis Tid rømme disse og aldrig indfinde sig her mere, hvorimod de Jøder, der nu engang havde faaet Lov til at bosætte sig her, skulde trues med at transporteres til Grønland eller Ostindien for der at danne en ny Koloni

*) Politi- og Kommercekollegiets Resolutions- eller Hovedprotokol. Nr. 7 pag. 531 ff.

og lade det halve af deres Gods forblive her i Landet. Dog kunde Jøderne faa Lov til at blive her i Landet, saafremt de vilde bidrage 10 Millioner (vel Rdlr.) til et Grundfond til en Bank, hvilket Beløb dog skulde tilbagebetales dem i visse Portioner. Om de i Mellemtiden skulde have Renter af deres Penge, ses ikke klart, men det synes saa, idet det siges: at Jøderne næppe ville vægre sig, naar de se Profitten deraf. En Sum af 10 Millioner synes Forslagsstillerne ikke at ville holde saa stærkt paa som nødvendige til Banken*), men hvad det angik, at Jøderne ikke skulde kunne opbringe en saa stor Sum, var de ikke i Tvivl, idet Jøder andetsteds ogsaa vilde hjælpe deres Trosfæller herhjemme, som man havde haft Eksempler paa i Udlandet. At Projektet afvistes, var kun naturligt.

Saavidt vides, var dette Projekt det sidste før Kurantbanken. Det fælles Træk er der for de fleste af disse, at de standsedes allerede paa et tidligt Stadium, men iøvrigt ere de jo for største Delen udformede af Ideer, hentede fra mange Lande, særlig vel: Holland, England og Sverige. Er der undertiden en original Tanke i Projektet, vilde denne som oftest vist have ført til Bankens Ruin, om denne var bleven oprettet.

Den store Betydning har disse Projekter imidlertid

*) Poli- og Kommercekollegiet mener i sin Betænkning, at der i Danmark den Gang kun fandtes 10 Jøder (sandsynligvis Familjer), og at disse kun ejede 100,000 Rdlr. tilsammen. Hermed maa Kollegiet vist kun have tænkt paa de tyske Jøder — og maaske har Forslagsstillerne ogsaa kun tænkt paa dette — i hvert Fald opgives i et Andragende fra Københavns Magistrat af 2. Sept. 1726 Antallet af Jøder i København til 65 Familjer (jfr. M. L. Nathanson: Jødernes Forhold og Stilling. Kbhvn. 1860 pag. 13.).

dog haft, at de har tvunget Folk, sædvanligvis Embedsmænd, til at beskæftige sig med Bankvæsen, hvad de muligvis ellers ikke havde gjort, hvorved de paa en Maade har banet Vejen for Kurantbanken, selv om man jo ikke i Planen for denne træffer mange af de Tanker, der gjorde sig gældende i de forud gaaende Projekter.
